

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.133>

ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СТ. 114-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ясиновський П.В.,

кандидат юридичних наук (доктор філософії),

адвокат, старший викладач

Полтавського університету економіки і торгівлі

ORCID: 0009-0006-8071-8478

Ясиновський П.В. Особливий період як обов'язкова ознака при кваліфікації за ст. 114-1 Кримінального кодексу України.

Стаття присвячена аналізу "особливого періоду" як обов'язкового елемента складу злочину, передбаченого статтею 114-1 Кримінального кодексу України. Ця ознака впливає на кваліфікацію злочинів, пов'язаних з перешкоджанням законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

В умовах постійних терористичних загроз та через події, які відбулись на території України, Законом України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України" від 8 квітня 2014 року запроваджено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань у особливий період (стаття 114-1 Кримінального кодексу України), яка стає все більш актуальною в теперішній час. Все частіше спостерігається використання терміну "особливий період" та "воєнний стан" на законодавчому рівні.

Важливо, що з моменту оголошення мобілізації Збройних Сил України та інші військові формування, які створені відповідно до закону, переходять до функціонування (щодо організації і штатів) за правилами воєнного часу. А в особливий період діяльність військових формувань пов'язана насамперед з виконанням їх завдань, передбачених законами України, у воєнний час. Крім того, в особливий період це може бути діяльність військових формувань по закінченню воєнних дій у частково відбудований період.

Проаналізована низка законодавчих, нормативно-правових актів та судових рішень щодо кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, в особливий період. Виявлено основні етапи "особливого періоду", які впливають на всі сфери суспільства, зокрема, на діяльність державних органів, підприємств та громадян, та передбачає особливий режим функціонування Збройних Сил України. Разом з тим, особливий період під час воєнно-

го стану може бути, як обставиною, що обтяжує покарання при вчиненні злочину.

Отже, при розгляді справ та обранні виду та міри покарання обвинуваченому, суди повинні враховувати період часу, обстановку, характер і ступінь тяжкості скоєних кримінальних правопорушень, пом'якшуючі та обтяжуючі обставини покарання при вчиненні злочину та ін.

Ключові слова: об'єктивна сторона злочину, особливий період, комбінована ознака, час вчинення злочину, обстановка вчинення злочину, воєнний стан.

Yasynovskyi P.V. A special period as a mandatory feature for qualification under Art. 114-1 of the Criminal Code of Ukraine

The article is devoted to the analysis of the «special period» as a mandatory element of the crime provided for by Article 114-1 of the Criminal Code of Ukraine. This feature affects the qualification of crimes related to obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations.

In the conditions of constant terrorist threats and the events that took place on the territory of Ukraine, the Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Code of Ukraine» dated April 8, 2014 introduced criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations during a special period (Article 114-1 of the Criminal Code of Ukraine), which is becoming more and more relevant nowadays. The term «special period» and «martial law» are increasingly being used at the legislative level.

It is important that from the moment of the announcement of the mobilization of the Armed Forces of Ukraine and other military formations, which were created in accordance with the law, they start functioning (with regard to the organization and states) according to the rules of wartime. And in a special period, the activity of military formations is primarily related to the fulfillment of their tasks, stipulated by the laws of Ukraine, in wartime. In addition, in a special period, it can be

the activity of military formations after the end of hostilities in a partially reconstruction period.

A number of legislative, regulatory and legal acts and court decisions regarding criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations during a special period have been analyzed. The main stages of the «special period» have been identified, which affect all spheres of society, in particular, the activities of state bodies, enterprises and citizens, and provide for a special mode of functioning of the Armed Forces of Ukraine. At the same time, a special period during martial law can be a circumstance that aggravates the punishment for committing a crime.

Therefore, when considering cases and choosing the type and measure of punishment for the accused, the courts must take into account the time period, the situation, the nature and degree of severity of the committed criminal offenses, mitigating and aggravating circumstances of the punishment when the crime was committed, etc.

Key words: the objective side of the crime, a special period, a combined sign, the time of the crime, the circumstances of the crime, martial law.

Постановка проблеми. Для забезпечення дотримання законних прав і свобод осіб, підозрюваних, обвинувачених у скоєнні кримінальних правопорушень в умовах особливого періоду та воєнного стану, виникає нагальна потреба в чіткій та об'єктивній правовій кваліфікації їхніх дій. Адже саме правильне визначення початку та закінчення особливого періоду і воєнного стану є ключовим фактором для встановлення юридичної відповідальності та застосування відповідних норм кримінального права.

Метою та завданням статті є всебічний аналіз правового інституту «особливий період» в контексті кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України. Методологічну основу дослідження становить поєднання теоретичних та практичних підходів, у межах яких знайшли застосування загальнонаукові та спеціально-правові методи.

Стан опрацювання проблематики. Особливий період як ознака об'єктивної сторони злочинного перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань розглядались в роботах багатьох вчених. Слід зазначити, що дослідники по-різному встановлюють місце особливого періоду як об'єктивної ознаки в складі злочину, передбаченого зазначеною статтею, що негативно впливає на слідчо-судову практику. Таке різноманіття поглядів може бути умовою для не забезпечення законності під час розслідування цього злочину та порушення прав осіб, що підозрюються або обвинувачуються у його вчиненні, а також бути

підґрунтям для не притягнення до кримінальної відповідальності тих, хто вчинив цей злочин.

Виклад основного матеріалу. Термін «особливий період» визначається в ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [4], де зазначено, що «особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій.

Крім того, визначення особливого періоду наведене в ст. 1 Закону України «Про оборону України» [5]. У цьому законі надається дещо відмінна дефініція особливого періоду – це «період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій», тобто не вказуються суб'єкти, яких стосується цей період, особливості цього періоду і діяльності суб'єктів.

Аналіз наведених дефініцій дає підстави для твердження, що у першому випадку законодавець визначає зміст поняття «особливий» як час і обстановку, а також місце, на яке розповсюджується цей особливий період, а також здійснюється функціонування різних суб'єктів – це в цілому територія України та/або окремі її місцевості. У другому випадку (у законі про оборону України), акцентована увага лише на часі особливого періоду, його початковому та кінцевому моменті. Отже, спостерігається різний законодавчий підхід до опису особливого періоду в різних законодавчих актах. Це лише ускладнить тлумачення цієї ознаки, яку слід визначати, виходячи із положення Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Виходячи з наведених положень щодо особливого періоду в контексті розглядуваного злочину, можемо зазначити, що такий період: 1) впливає на різні суб'єкти та їх діяльність: громадян, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій; 2) визначає особливий порядок організації і штати військових формувань як у військовий час; 3) охоплює

період (а) проведення мобілізації (крім цільової), (б) введення воєнного стану, (в) частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

У ч. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» мобілізація визначена як комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано [4].

Порядок оголошення мобілізації визначає Президент України (ст. 11 вказаного закону). Такі та інші повноваження щодо особливого періоду (без використання цього терміну) передбачені в Конституції України. Так, у п. 20 ст. 106 Конституції України зазначено, що Президент України приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України [2].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [6]. Порядок введення воєнного стану визначено ст. 5 цього закону та іншими законодавчими нормами.

Щодо частково відбудовного періоду після закінчення воєнних дій, то його визначення законодавство не містить. Це значно ускладнює встановлення об'єктивної сторони розглядуваного злочину і створює корупційний ризик.

Із наведених законодавчих дефініцій випливає, що особливий період можна назвати комбінованою ознакою (складеною) ознакою [1, с. 85, 86], яка одночасно є часом і обстановкою вчинення злочину, передбаченого розглядуваною статтею, а також, в окремих випадках (у

разі введення воєнного стану), – і місцем вчинення злочину.

Обґрунтованість визнання особливого періоду комбінованою ознакою (як час, обстановка і місце (у разі введення воєнного стану) вчинення злочину) підтверджується ще і тим, що в цей період військові формування функціонують в особливому режимі з додатковими завданнями, правами та обов'язками.

Щодо законної діяльності військових формувань в особливий період, то така діяльність характеризується низкою обставин, по-перше, строками військової служби в особливий період: ч. 8 ст. 23 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», де зазначено, що «у разі настання особливого періоду: 1) для військовослужбовців, у яких закінчився строк військової служби, встановлений цією статтею, крім військовослужбовців базової військової служби, військова служба продовжується понад встановлені строки: - на період проведення мобілізації, крім випадків, визначених пунктами «б», «в», «г», «ґ», «д», «е», «є», «ж», «з», «и» частини третьої статті 26 цього Закону; - до дня завершення виконання завдань в інтересах оборони України, безпосередньої участі у веденні воєнних (бойових) дій, у тому числі на території проведення антитерористичної операції, а також у районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії держави, що формально чи фактично є учасником воєнних дій проти України; - на період дії воєнного стану, крім випадків, визначених пунктами «б», «в», «г», «ґ», «д», «е», «є», «з», «и» частини третьої статті 26 цього Закону; 2) для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, дія контракту продовжується понад встановлені строки: - на період проведення мобілізації, крім випадків, визначених пунктом 3 частини п'ятої статті 26 цього Закону; - до дня завершення виконання завдань в інтересах оборони України, безпосередньої участі у веденні воєнних (бойових) дій, у тому числі на території проведення антитерористичної операції, а також у районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії держави, що формально чи фактично є учасником воєнних дій проти України; - на період дії воєнного стану, крім випадків, визначених пунктом 3 частини п'ятої статті 26 цього Закону. В особливий період, крім періодів проведення мобілізації та дії воєнного стану, військова служба для військовослужбовців, строк контракту яких закінчився, може бути продовжена за новими контрактами на строки, визначені частиною четвертою цієї статті» [3].

Якщо військова служба певних осіб закінчи-

лась, то при вчиненні дій, які визнаються перешкоджанням і спрямовані на блокування транспорту з таким особами або надання їм недостовірної інформації щодо населених пунктів, розташування об'єктів та іншого або не виконання їх вимог щодо надання засобів пересування не є суспільно небезпечним діянням як ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 114-1 КК.

По-друге, визнавати діяльність військових формувань законною може лише у той час, коли військовослужбовці виконують обов'язки військової служби. Так, відповідно до ч. 4 ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовослужбовці вважаються такими, що виконують обов'язки військової служби: 1) на території військової частини або в іншому місці роботи (занять) протягом робочого (навчального) часу, включаючи перерви, встановлені розпорядком (розкладом занять); 2) на шляху прямування на службу або зі служби, під час службових поїздок, повернення до місця служби; 3) поза військовою частиною, якщо перебування там відповідає обов'язкам військовослужбовця або його було направлено туди за наказом відповідного командира (начальника); 4) під час виконання державних обов'язків, у тому числі у випадках, якщо ці обов'язки не були пов'язані з військовою службою; 5) під час виконання обов'язку з урятування людського життя, охорони державної власності, підтримання військової дисципліни та охорони правопорядку [3]. Отже, перешкоджання законній діяльності військових формувань, наприклад, шляхом застосування фізичного або психічного насильства до військовослужбовців, блокування їх пересування чи їх підкуп тощо, має місце (щодо об'єктивної сторони розглядуваного злочину), якщо такі особи виконують обов'язки військової служби.

По-третє, в особливий період до виконання завдань залучаються резервісти і особи, які знаходяться в запасі. Розглянемо питання, чи перешкоджання їх діяльності охоплюється об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 114-1 КК. Так, щодо військового обов'язку громадяни України поділяються, зокрема, на такі категорії: допризовники - особи, які підлягають взяттю на військовий облік; призовники - особи, які взяті на військовий облік; військовослужбовці - особи, які проходять військову службу; військовозобов'язані - особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави; резервісти - особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний час та в особливий період (ч. 9 ст. 1

Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Відповідно до ч. 5 ст. 4 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» для доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань військовослужбовцями на особливий період, а в разі прийняття у випадках та порядку, визначених законом, відповідного рішення Президента України - і в мирний час проводиться планомірна військова підготовка і забезпечується перебування в запасі та військовому резерві необхідної кількості військово навчених громадян.

Так, мобілізаційний людський резерв включає військовозобов'язаних, які призначені для комплектування військових частин, підрозділів територіальної оборони (посади, які не визначають боєздатність), а також військовозобов'язаних, які можуть бути залучені для комплектування навчальних центрів з метою поповнення некомплекту в особовому складі військових частин Збройних Сил, інших військових формувань, після відповідної підготовки (отримання відповідної військово-облікової спеціальності). Громадський резерв включає громадян, які не мають вікових та фізичних обмежень щодо призову на військову службу та можуть бути залучені для комплектування Збройних Сил та інших військових формувань в особливий період.

Аналіз наведених положень дозволяє зазначити, що зазначені резерви призначені для укомплектування військових формувань, причому резервісти не завжди визнаються такими, що проходять військову службу. Це має місце, якщо здійснено зарахування військовозобов'язаних і резервістів до особового складу військових формувань. У такому випадку їх законна діяльність в складі військових формувань охороняється ст. 114-1 КК.

Висновки. Опрацювання законодавства України дозволяє зазначити, що для кваліфікації злочину за ст. 114-1 КК України «особливий період» - це не просто певний відрізок часу, а комплексний юридичний конструкт. Він охоплює різні етапи, починаючи від мобілізації і закінчуючи частковою відбудовою, і передбачає особливий режим функціонування Збройних Сил України. Таким чином, при кваліфікації злочину слід враховувати не лише час вчинення, а й обставини, пов'язані з мобілізацією, воєнним станом та місцем вчинення злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демидова Л.М. Кримінально-правова оцінка умов воєнного стану та періоду збройного конфлікту при кваліфікації державної зради. Харків: Питання боротьби зі злочинністю. 2014. Вип. 28. С. 84-87.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII: Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/page#Text>.
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII: Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3543-12/page>.
5. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII: Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII: Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.